

Heller Ágnes

A „zsidókérdés” megoldhatatlansága

„Nos, Apion elég arcátlan volt azt állítani, hogy a zsidók szentélyükben szamarfejet helyeztek el, ezt tisztelik és veszik körül nagy áhítattal... Mi mindenkor ugyanazon törvényekhez ragaszkodtunk, melyekben kezdettől fogva éltünk, és bár... háborúban legyőztek és elfoglalták a szentélyt, semmi ilyesmire ott nem bukantak rá, csupán a legtisztább vallásosságot tapasztalhatták. ...Minálunk a szamárnak csak az a szerepe, mint más értelmes népek körében: teherhordó állatok... Apion tehát vagy még a hazugságok összetákolásában is különlegesen otromba, vagy legalábbis valahonnan elkezdve a dolgot, nem képes azt célba juttatni, hiszen nincs egyetlen rágalma sem velünk szemben, mellyel fel ne sülné.

Apion elbeszélte egy görög ember történetét, akit »egy templomba bezárva mindenfajta élelemmel bőven elláttak«. Eleinte jólesett neki ez a váratlan kedvesség, később gyanút fogott, ez rettegéssé fokozódott, míg végül az ételeket hozó szolgálóktól megtudta a zsidók kimondhatatlan törvényét, melynek kedvéért táplálták, amelyet minden évben meghatározott időszakban hajtának végre: elfognak egy görög idegent, azt egy évig felhizlalják, majd egy erdőbe hurcolva megölik, testét a saját rítusuk szerint feláldozzák, húsából mindnyájan esznek. ...El kell ismerni, ebben a mesében nemcsak a görög tragédiák minden szörnyűsége van meg a legnagyobb mértékben, de bővelkedik kegyetlen pimaszságban is... Hogyan képzei el Apion, hogy valamennyi zsidó összegyűl az ilyen áldo-

zathoz, s sok ezren fogyasztják ennek az egyetlen embernek a húsát... Mindenki, aki még látta, ismeri templomunk szerkezetét és tudja, milyen áttörhetetlen módon őrizzük tisztaságát és gáncstalan voltát... Ezeket a szörnyű dolgokat, melyekről szó volt, csakis az irántunk való gyűlöletkeltés végett találhatták ki.”

Az idézeteket Josephus Flavius *Apion ellen* című, több mint 1900 évvel ezelőtt kelt vitairatából vettem.¹

2000 esztendő nem sokat változtatott a szövegeken. Legfeljebb a szamarfej imádatának vádja ment ki a divatból, hogy a helyét a *Cion bölcséinek* mítosza, azaz a zsidó világ-összeesküvés fantazmagóriája foglalja el. A két elmeszülemény funkciója egy 's ugyanaz. Mindkettő a zsidók titkáról és titkos praktikájukról szól, s az ebből eredő mágikus hatalmukról. Mert ugyan mi mással tudná tízmillió zsidó az emberiség milliárdjainak tetteit és lépéseit irányítani? Isten segedelmével bizonyára nem, tehát akkor az ördöggel kötött szövetségben. Ez az ördög megjelenhet a szamarfej vagy a tőke alakjában – teljesen mindegy. Utóvégre szamarak is léteznek, akárcsak a csúnya tőkések, de a szamar vagy a tőke imádata s az ezzel megszerzett hatalom ettől függetlenül megmarad irracionális mítosznak.

Josephus Flavius felvonultatta Apion ellen összes racionális érvét. Ahogy azóta is megtették ugyanezt még sokan mások. Mindez mit sem számított azonban, ahogy ma sem. A racionalitás minden koncepció per esetében csődöt mond. A sztálinista elhitte a Buharin-per min-

den szavát, ahogy Lovas István vagy Csurka István hívei is hisznek vezéreik fantáziatermékeiben. A zsidók elleni koncepciók pernek azonban van egy kitüntetett sajátossága. *Kétezer éve folyik*. Így nem csupán a mítoszok funkcióját tudja az egyik generáció a korábitól megörökölni, hanem gyakran a mítoszok tartalmát is.

A Josephus Flaviustól idézett második történet kegyetlen rémdrámát ad elő, s benne tudat alatti félelmeket allegorizál. Mindannyian ismerjük Jancsi és Juliska történetét a Grimm testvérek gyűjtésében. A mesében a gonosz boszorkány – a mese eredeti variációjában talán maga az édesanya – azért hizlalja fel a két gyermeket egy ketrecben, hogy miután a kisdedek kőverre kerekedtek, megsüsse és felfalja őket. E történet pszichoanalitikus irodalma egy egész könyvtárat tölt meg. Az elemzők egy része megfordítja a történetet és azt vágyteljesítésként értelmezi. A vágy „titokzatos tárgya” az anyagilkosság, amely a rémtörténetben a jogos önvédelem színeiben jelenik meg. A megfőzést és felfalást persze metaforának lehet tekinteni, de erre most nem térek ki. Csak azt kívánom jelezni, hogy a zsidóellenes fantázia-csokrokban a tudat alatti agresszív vágyak mindig jelentős szerepet játszanak.

Apion azzal vádolta a zsidókat, hogy minden évben egy görögöt hizlalnak fel és tálalnak fel ceremoniálisan. A görög mitológiában valóban gyakori az emberhús fogyasztása. Ezek többnyire bosszú történetek – mint például Atreuszé, aki egy nagy lakoma keretében felszolgált a fivérének a fiai húsából készült lakomát. A zsidó Bibliában semmilyen formában nem szerepel a kannibalizmus. Nem csodálatos tehát, hogy Apion, ahogy a Jancsi és Juliska meséjének névtelen szerzője is, visszajára fordítja a tudat alá szorított vágyat. Egyrészt a görög fantáziavilágot vetíti ki a zsidóságra, másrészt saját gyűlöletét és pusztítás-vágyát. Méghozzá abban a formában, hogy annak szenvedő tárgya egy görög ember teste és vére legyen. Josephus Flavius tanakodik azon, hogy az állítólagos áldozat miért éppen görög? A mai analitikus a következőképpen válaszolna neki: azért, mert Apion görög szeretett volna lenni, de nem volt az.

Ez a történet is szervesen továbbélt, kevés változtatással. Apion görögjét gyakran szűz lány helyettesíti, mint például a tiszzaeszlári vérvád esetében. Idézzük fel Solymosi Eszter történetét. Honnan eredt az őrült gondolat, hogy a zsidók, akiknek vallásuk még az állatok véré-

nek fogyasztását is szigorúan tiltja, éppen egy szűz lány vérét fogják a szent ünnepük étkeiben felhasználni? Persze áttetszik ezen a vádon a Kőműves Kelemenné vérfagyasztó története is. Mindkét mítoszban megjelenik a frusztrált férfiak tudat alatti vágya a szűz lányok deflorálására, illetve saját feleségük meggyilkolására. Hiába érvelt Eötvös Károly, hiába állapította meg a magyar bíróság a vérvád alaptalanságát, ma emlékművet állítanak Tiszaeszláron Solymosi Eszternek. *A kirakatper örök*.

Említésre méltó, hogy hasonló vádak érték a korai kereszténységet is, s sokan közülük a kannibalizmus vádja miatt szenvedtek mártíriumot. Nem mintha a transz-szubsztanciáció keresztény dogmája nem lett volna érthető a görög filozófián edzett elmék számára, de akit a gyűlölet vezet, az nem érdekelt a megértésben. Megismétlem: a koncepciók pernek nem ritkák, s áldozataik az eretnekektől Rajk Lászlóig felsorolhatatlanok. De hol ezek, hol pedig amazok lesznek a koncepciók pernek áldozatai. Ma például Európában már nem égetnek eretnekeket. A zsidóság ellen azonban legalább 2000 év óta mindig és folyamatosan folynak koncepciók pernek. Miért? Mi okból és mi célból?

Miért éppen a zsidóság a koncepciók pernek kiválasztott népe?

•

Nem kívánom felsorolni az évezredek koncepciók per közismert vádjait. Azzal kezdődött, hogy „a zsidók” ölték meg Krisztust, azaz az istengyilkosság vádjával – egy váddal, amely egyetlen, még csak viszonylagosan elfogulatlan bíróság előtt sem állta volna meg a helyét. Folytatódott kútmérgezéssel, járványok szándékos okozásával, az ellenséggel – a mindenkori ellenséggel – cimborálással. Mindeközben a zsidónak „a bőre alatt is pénz van”, amelyet fondorlatosan a keresztények zsebéből lopott ki, s majd milderre hajazott rá a világ-összeesküvés elmélet. Az ellenérvek nem segítettek. Fel lehetett róni a vádaskodóknak a rossz logikát. Így például azt, hogy ha a felső tétel – *propositio maior* – „egyes” vagy „némely”, akkor a következtetés nem lehet „minden”, s hogy a „némely” nem helyettesíthető „mindennel”. Ha azt mondom, hogy némely zsidó uzsorás, abból nem következik, hogy „a zsidók” uzsorások, s attól, hogy némely zsidó gazdag, a többségük még olyan szegény lehet, mint a templom egere. Ez

volt például a helyzet Horthy Magyarországn. Meg lehet cáfolni a vádaskodókat, úgy, hogy empirikus tényekre hivatkozunk, szövegeket is beleértve.

A zsidók nemcsak majdnem kivétel nélkül a befogadó ország hűségese alattvalói voltak, de saját hagyományuk értelmében annak is kellett lenniük. Jeremiás próféta arra intette az első száműzetésben élő honfitársait, hogy tartsák be mindenekelőtt annak az országnak a törvényeit, melyben laknak, hogy keressék a befogadó ország javát, mert az most már az ő javuk is. Philo ugyanezt majd' fél évezreddel később, ugyancsak megismételte. Jeremiás nem tudta, és Philo is csak félig-meddig sejtette, hogy a történet a következő kétezer évben nem így fog alakulni. A zsidók mindig készek voltak annak az országnak a javán munkálkodni, melyben éppen éltek, akár magukénak érezték azt az országot, akár idegen testnek tudták magukat benne – de mindennek dacára az ország java ritkán, vagy csak kivételesen, vált az ő javukra is.

Miért?

Nem tudom itt felsorolni a főbb válaszokat, csak kiemelem azok négy típusát. Itt van elsőnek az előítéletek teóriája, s ehhez kapcsolódva a bűnbak-elmélet. Ezek az elméletek jól írják le a zsidógyűlölet, s különösen a modern antiszemitizmus működési mechanizmusát. Ha a modern antiszemitizmus társadalmi funkciója érdekel, akkor az előítélet és a bűnbak-elmélet plasztikus magyarázatot nyújt. A modern társadalom elégedetlen, mindenki frusztrált benne, mert elvileg minden tagja mindenné lehet, de valójában mégsem – s ezért a többség semminek érzi magát a keretei között. A társadalom tagjainak többsége ezért saját tehetetlenségének vagy akár a világ igazságtalanságának okát keresve talál rá a zsidóságra. Saját bűneit vagy bűnösnek tűnő vágyait vetíti ki a zsidóságra. Olcsó megoldás, nem kell gondolkozni, gyűlölni viszont annál inkább, sőt: muszáj. Ha az antiszemita elbukik a vizsgán, ez a zsidók miatt történik, ha tönkremegy a boltja, akkor ez a baj is miattuk szakad rá, nemkülönben, ha a szomszédnak jobb lakás adatott, mint neki, annak is a zsidó az oka. Az előítélet, a frusztráció és bűnbakkeresés körül mozgó elméletek szokták az antiszemitizmust elsősorban a kispolgárság és középpolgárság vagy akár a tudatlan tömeg (a „hülyék”) szocializmusának tekinteni.

Az elméletek második típusa a befogadó ország természetében, s annak különleges, nemze-

ti komplexumaiban keresik az antiszemitizmus gyökereit. Freud elmélete, melyet Franz Rosenzweig is megismételt, az ősi germán törzseket vérrel, vassal, erőszakkal térítették át a kereszténységre. Tudatalattijukban mindmáig tiltakoznak a kereszténységnek a profán élvezeteket korlátozó, szigorú járma ellen. A zsidóság gyűlölete a kereszténység elleni tudat alatti gyűlölet kifejeződéseként jelenik meg. Az agresszió így egy megengedett csatornát megkerülve egy megengedett csatornába terelődik, és ott kiélhetővé válik. Ez magyarázná meg az antiszemitizmus vulkanikus szenvedélyességét, nem pusztán kispolgári, hanem művelt körökben is. Freud ezt az elméletet a germánokra vonatkoztatta, míg Pap Károly *Zsidó sebek és bűnök* esszéjében azzal a prolongáltan frusztrált traumával kezdi a zsidó-magyar viszony elemzését, amely a magyar népet érte a Szent István-i térítés során, amikor a szabad magyarok tetemes részét legyilkolták vagy szolgaságba kényszerítették a kereszténység felvételének érdekében.

A teóriák harmadik csoportja a zsidók és keresztények viszonyában kutatja az antiszemitizmus okát, hiszen az antiszemitizmus majdnem kizárólag keresztény országokban eleven. (Azóta a helyzet némiképp megváltozott.) E magyarázat szerint a kereszténységnek zsidó komplexusa van. Érthetetlen számukra, hogy miután Krisztus elhozta az igazságot, miért léteznek még mindig zsidók? Anomáliának tekinti, hogy a zsidóság még ma is Isten kiválasztott népének hiszi magát, holott már kétezer éve nem az. A zsidók – ugyanezen az alapon – különbeknek hiszik magukat a kereszténységnél, ősiségük nemességére hivatkozva, holott semmivel sem jobbak, mint a többi nép. Ez az interpretáció bizakodó, mivel abban bízik, hogy az ökumenikus gondolkodás, s elsősorban a katolikus egyháznak a zsidósággal kapcsolatos új állásfoglalása, lassan interiorizálódik a hívőkben, s ennek nyomán a keresztények és zsidók megtanulnak egymással, és nemcsak egymás mellett élni.

A negyedik típus a következőképpen gondolkodik. Mivel a zsidóság ellen minden korban folytak koncepciós perek, a zsidóság elleni ellenszenv okát magában a zsidóságban kell keresni. Persze a „magában a zsidóságban” kifejezés nem az előítéletekre, a fantazmagóriákra, a mítoszokra utal, hanem valami racionális kiváltó okra.

Ennek az elméletnek az érdekessége, hogy hullámokban jelentkezett és hogy bár egyetemesnek vallotta magát, de facto mindig historizál.

Nemcsak a nem zsidók, de maguk a zsidók is gyakran a zsidóságban keresték a rendhagyó jelenség okát. Ha egy nép, egy embercsoport kétezer éven keresztül rendre koncepciók perек áldozataként szerepel, ha nem bíznak a hűségében, ha állandóan becstelenséggel, valamint különlegesen rafinált bűnök elkövetésével vádolják őket – muszáj ebben a népben valaminek lennie, ami ezeket a negatív érzéseket, bizalmatlanságot, ellenszenvet, utálatot, gyűlöletet kiváltja. Mi lehet ez? Aki okokat keres, az racionalitást keres és talál, azaz semmiképpen nem fogadja el az irracionális vádakot. Nem a vádaskodások tartalmát veszi alapul, hanem az érdeklő, hogy hogyan és miért fogadják el meglehetősen sokan ezeket a minden alapot nélkülöző fantazmagóriákat?

A legáltalánosabb, s ugyanakkor természetesen tűnő érv a következő. A kisebbséget a többség mindig előítéletek szemüvegén keresztül látja. Zavarja a kisebbség, mert annak életformája megkérdőjelezi saját életformájának természetességét, igazságát, mert folyamatosan arra figyelmezteti, hogy másként is lehet gondolkozni, hinni, élni. Az ebből a létbizonytalanságból származó szorongást vetíti ki a kisebbségre. A kisebbség mérgezi meg a többséget, az okozza a járványokat, fertőzi meg a lelkeket, a kisebbség vagy gonosz, vagy nevetséges, esetleg mindkettő. Amíg a keresztények kisebbségben voltak, ők játszották el a bűnbak szerepét. Miután a kereszténység többségi vallássá vált Európában, az ellenük irányuló előítélet is megszűnt. Azaz a koncepciók perек időben korlátozottak voltak. Nemzeti kisebbségek is lehetnek előítéletek áldozatai, de míg másutt ők élnek többségben, így az ellenük irányuló előítélet térben korlátozott. Csak egyetlen példát ismerünk az európai történelemben egy olyan kisebbségre, mely évezredekig keresztül mindenütt kisebbség maradt, sosem vált többséggé, ugyanakkor nem is szűnt meg létezni, s nem olvadt be teljesen – épp ellenkezőleg: markáns különállásával mindig jelen volt és van. *Ez a zsidóság*. Mivel örök kisebbség és mindenütt kisebbség, nemcsak mindig bűnbak lesz és marad, hanem a rá vonatkozó előítéletes sztereotípiák is felhalmozódnak, hogy generációról generációra továbböröklődjenek.

Erre az érve az lehetne válaszolni, hogy léteznek olyan folyamatosan létező kisebbségek, amelyeket többnyire tisztelet övez, s amelyeket csak kivételes történelmi pillanatokban válnak előítélet tárgyaivá, esetleg áldozataivá. Mint például a főnemesség vagy a katolikus klérus. A zsidóság azonban olyan kisebbség, melynek nincsen hatalma. Egyes zsidók ugyan el-elnyernek hatalmi pozíciót, de a zsidóság mint masszív kisebbség soha. S így voltaképpen senki sem tart tőlük. Akitől félünk, azt tiszteljük is, akitől nem félünk, annak a hátán is táncolhatunk, s még azt is a nyakába varrhatjuk, hogy ő a világ tulajdonképpeni ura.

Már említettem, hogy az elmélet, amely a zsidók helyzetében, ha nem is természetében, véli felfedezni a zsidóellenesség kulcsát, historizál. Miután a kérdés nem merült fel a felvilágosodás kora előtt, a kérdésekre adott válaszok is a felvilágosodás kora utánra tehetőek. Ha deklaráljuk, hogy minden ember szabad és egyenlő, joggal merül fel az a kérdés, hogy a zsidó miért nem az? Abban a mértékben, ahogy a zsidóság emancipációja előrehaladt, úgy vetődött fel az ehhez kapcsolódó kérdés, hogy a politikai emancipációt miért nem követte a társadalmi emancipáció? Hiába vették be a zsidó embert az alkotmányba, a zsidóellenes hangulat, propaganda, azaz a zsidók kirekesztése folytatódott, helyenként erősödött.

Azok, akik a zsidók helyzetében látják ennek az ellentmondásnak fő okát, vagy okait, különböző javaslatokkal álltak elő a helyzet megváltoztatására. Ezek történelmi sorrendben: *az asszimiláció és a cionizmus*.

•

Röviden tekintsük át mind a két mozgalom főbb érveit.

Az asszimilációba torkolló zsidó felvilágosítás főbb érvei a következők:

Nem lehet elvárni a gazdanéptől, hogy maguk közé tartozónak lássanak, ha mi elkülönülünk, és továbbra is gettóban élünk, ha csak egymással érintkezünk, s a nemzet nyelvét nem beszéljük, a magunk körén kívül nem étkezünk, nem házasodunk, valamint vallási hagyományainkat mások orra alá dörgöljük. Az antiszemitizmus fő oka a gettószemlélet, valamint egy középkori valláshoz, de különösen annak középkori megnyilvánulásaihoz történő ragaszkodásunk. A férfiak borotváltassák le a pajeszt

meg a szakállt, az asszonyok vegyék le a parókát meg a fejkendőt, öltözködjünk végre modern módra. Jesiva helyett járjunk gimnáziumba és egyetemre, a Talmud helyett tanulmányozzuk a matematikát és a fizikát, felejtjük el a jiddis nyelvet, vegyünk részt a politikai pártok és mozgalmak életében, járuljunk hozzá nemzetünk – mely már nem gazdanemzet, hanem a mi nemzetünk – kultúrájához. Mert mi is idetartozunk, mi is ők vagyunk. Elsősorban franciák, németek, lengyelek, magyarok. Akár ki is keresztelkedhetünk, hiszen a zsidóság ma már, a felvilágosodás és nemzetállamok korában, semmit sem jelent. Persze megmaradhatunk zsidónak is, ha kedvünk tartja, „Mózes-hitű” németeknek, oroszoknak, magyaroknak is, de ezt ne tegyük nyilvánosan, legyen a magánügyünk, hiszen a vallás ma magánüggé vált.

Nem kell történelemkönyvekben kutatnunk, sem saját tapasztalatainkra hivatkoznunk, elég csupán I. B. Singer regényeit olvasnunk, hogy szembesüljünk e jóindulatú – liberális vagy szocialista – felvilágosítók öncsalásának horderejével. A „jó” tanácsra hallgatva, és persze saját ösztöneiket is követve, a zsidók Oroszországtól Angliáig, meghatározó többségükben, az asszimiláció útjára léptek. Az egyesek számára – s ezek az egyesek sokan voltak – ez a felszabadulás útját jelentette. Kibontakoztathatták képességeiket, lehettek bankárok és forradalmárok, matematikusok és zeneszerzők – minden lehetőség nyitva állt előttük. Csak az irántuk érzett gyűlölet nem csitult. Épp ellenkezőleg, egyre hangosabbá és veszélyesebbé vált. Hol hamarabb, hol később. Az emancipáció idején öltött a zsidóellenesség egyre inkább fajelméleti színezetet – már jóval Hitler előtt. Ekkorra már nem a magatartás, nem a vallás s nem a kultúra, hanem a származás „kérdésévé” vált a zsidókérdés. Igaz, nem először a történelemben. *A fajelméleti kiszorítódni a modern világgal kezdődik*, Ferdinánd és Izabella Spanyolországában.

Az erre adott európai kisebbségi zsidó válasz volt a *diszsimiláció*. Azért kisebbségi, mert a többség asszimilációs mozgalmán belül mint kivétel, pontosabban mint ellentendencia jelentkezett. Ennek a diszsimilációs törekvésnek nem volt ideológiája, hanem inkább méltósága. Az volt a tétjük, amit később Hannah Arendt körülbelül úgy fogalmazott meg, hogy *ha mint zsidót szidalmaznak, nem válaszolhatok azzal, hogy én valójában ember vagyok vagy német vagyok, hanem csak úgy, hogy igenis, zsidó vagyok*. Gondoljunk

Proust regényhősére, Swannra, az előkelő körökben járatos, a walesi herceggel ebédelő úri műgyűjtőre, aki a Dreyfuss-per idején felfedezi zsidóságát és ezzel az öntudattal lép a politikai porondra. Még egy kultúrtörténeti példát említek. Schönberg még fiatalon evangélikusnak tért ki, hogy a 20. század harmincas éveinek kezdetén visszatérjen a zsidó hitre.

Köztudott, hogy a Dreyfuss-per ihlette Herzl Tivadart *A zsidó állam* megírására, amelyben ez a vizionárius újságíró a zsidókérdésnek egy teljesen újszerű megoldását vetette fel. Megoldása egyszerűnek hangzott. A zsidóság ne éljen többé kisebbségként gazdanépek közepette, hanem teremtsen meg saját otthonát, saját hazáját, lehetőleg Palesztina területén, de ha nem ott, akkor másutt. A lényeg, hogy létezzen egy zsidó nemzeti otthon, ahol a zsidóság lehet modern anélkül, hogy másokhoz asszimilálnia kelljen, s anélkül hogy kitenne magát a többség soha meg nem szűnő gyűlöletének.

A cionizmus ideológusai főleg Kelet-Európából származtak. Ők nem elsősorban a zsidók kisebbségi helyzetének tulajdonították a zsidógyűlöletet és a zsidók elleni pogromokat, hanem annak is, *hogy a zsidó nem olyan, mint a többi nép*. Bizonyára nem saját hibájából, hanem történelmi kényszer hatására lett olyan, amilyen – s mindehhez még hozzájárultak a gettók szokásai, mint amilyen a Talmud állandó tanulmányozása, a már teljesen elavult és haszontalan agytornákon való folytonos részvétel, a kiüresedett ősi törvényekhez történő ragaszkodás. Mindenki szemét szűrja, hogy a zsidók között olyan kevés a testi és kétkezi munkás, s ezzel elmentésben olyan nagyszámú körükben a tisztviselő, a bérlő, s általában az olyan ember, aki szellemi munkából él. Nem elég tehát, ha a zsidóság nemzeti otthont alapít és ott nem lesz kisebbségben többé, hanem az ebben a nemzeti otthonban tömörült zsidóságnak olyanná is kell válnia, mint amilyen a többi nép. Természetellenes, hogy a zsidók közül olyan sokan menjenek szellemi pályára, s oly kevés közülük a mesterember, s még kevesebb a földműves. Ha normális nép kíván lenni, akkor a zsidóság nagy többségének földműveléssel kell foglalkoznia, valamivel kevesebbeknek kellene iparra adnia magát, s még kevesebbeknek illene kereskedést űznie, s aztán a legparányibb csoportjuk maradhatna közülük szellemi pályán. Tehát a zsidóságnak nem a gazdanéphez, hanem a népek közösségéhez kell tartoznia, mint hasonló és

egyenlő entitásnak. A zsidónak többé nem szabad görbe hátúnak, sápadtnak és rövidlátónak lennie, hanem nagyra kell nőnie. Legyen erős, izmos, minden munkára alkalmas – és főképp legyen harcraképes. Erre és néhány hasonló gondolatmenetre utalt Gershom Scholem, amikor az éppen akkor megszületőfélben levő zsidó állammal kapcsolatban az asszimilációról beszélt. A zsidóság most tehát nem a gazdanéphez, hanem a többi néphez asszimilálódik.

Csak azt kell mindehhez hozzátennünk, hogy ebben a viszonyban is kisebbségben maradt.

Mondanom sem kell, hogy ha értékekről, erkölcsről, emberségről, jóságról vagy bűnösségről beszélünk, akkor a zsidó nép mindig is éppen olyan volt, mint a többi nép – sem jobb, sem rosszabb. Az egyes zsidó lehet kapzsi és nagy-lelkű, jó és kőszívű, ahogy lehet jókedvű és melankolikus, hasonlóan az egyes keresztényhez. A jó és rossz százalékaránya mindig kiszámíthatatlan, és nem jön számításba. Az üldözöttség nem tesz jobb emberré, ahogy rosszabbá sem. Akik a „kiválasztott nép” bibliai üzenetét úgy értelmezik, hogy mi jobbak vagyunk a többi népnél, azok nem olvasták a zsidó Bibliát. Hadd hivatkozzam ismét Singerre. Amikor első novelláját leadta közlésre egy lengyel jiddis lapnak, a szerkesztő azzal adta vissza neki, hogy nem közölhető, mert túlságosan sötét színben tünteti fel a zsidóságot, s azt ajánlotta neki, hogy ábrázolja hitsorsosait melegebb rokonszenvvel. Mire Singer ellenajánlatot tett a szerkesztőnek, nevezetesen azt, hogy olvasson a Bibliát.

Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy miért mutat olyan meglepő folytonosságot a zsidógyűlölet legalább kétezer esztendeje, s hogy hogyan próbáltak magyarázatot keresni és találni erre a meglepő jelenségre? A kérdés abban állt: „mi az oka?” és „miért?”. A válaszok közül utoljára azokat érintettük, amelyek a zsidóságban keresték a zsidógyűlölet okát anélkül, hogy a zsidógyűlölők egyetlenegy érvét is elfogadták volna. A miértekre adott válaszok így hangzottak: „mert” a zsidók elzárkóztak, s erre adott választ az asszimiláció. Majd, egy későbbi fázisban: „mert” a zsidók asszimilálódtak, de rosszul, s erre adott választ a cionizmus. Ami ezekben az érvekben feltűnő, hogy a zsidó vallás, mint vallás, semmi szerepet nem játszott bennük – vagy ha igen: inkább a kellemetlen akadályok egyikeként sorolták fel. Persze nagy számban éltek mindez a folyamat alatt hagyományörző,

vallásos zsidók is, de ők vagy teljesen kívül maradtak az egész – az előbbieken röviden rekonstruált – diskurzuson, vagy pedig azt az ortodoxiával való szakítás konfliktusaiban élték meg. Mint említettem, a disszimilánsok esetében a zsidósághoz való visszatérés mindekelőtt a hűség és becsület gesztusa volt, és csak ritkán járt együtt a vallási hagyománnyal való gondolati számvetéssel.

•

A holokausztnak nem voltak „okai”, s így azokra hiába is kérdeznénk. De voltak körülményei és előzményei, majd utóregzései is. Az a bizonyos, hogy a 2000 esztendő, a maga egészében, az előzményekhez tartozik. Arról pedig, hogy milyen körülmények között vált lehetővé az elképzelhetetlen – erről már 60 esztendeje vitatkoznak. A vita kimeríthetetlen, mivel akármeddig folytatjuk is, sosem jutunk el ahhoz a határhoz, amit Leibniz „elégészes alaphoz” nevezett.

A ható okok felsorolásával ugyanis nem jutunk el az elégészes alaphoz. A ható okok maguk gyakorlatilag végtelenek. Minden ható oknak magának is végtelen sok ható oka van, s így minden magyarázatra következik egy másik magyarázat. Az elégészes alap leírásához a célokra is szükség van, méghozzá nem pusztán egy egyéni, szubjektív cél-okra – minden emberi cselekvőnek vannak ugyanis céljai –, hanem az események dinamikájában benne rejlő cél-okra, amely el is vezet a célhoz. A cselekménysor azonban csak akkor racionális, ha a cél maga határozza meg a cselekvést, az események menetét és sorát, illetve ha mindezek a cél mozgatójának, vonzásának következtében valósulhatnak meg.

A holokausztnak az volt a célja, hogy a „zsidókérdést” véglegesen megoldja, azaz a zsidókat az utolsó zsidó gyermekig kiirtsa. Azaz: a világ „zsidótlanítása”. Nemcsak hogy nem érte el célját, de nem is érthette el. Páratlan pusztítást végezhetett, kiirhatta az európai zsidóság nagy részét, az összes nagy európai zsidó kultúrát, de a „zsidókérdést” nem oldhatta meg. Mert – s erre még visszatérek – a zsidóság elpusztíthatatlan.

A cionizmus célja is a zsidókérdés végső megoldása volt. Nem a halállal, de az élettel történő megoldása. De ez a cél sem valósult meg, és nem is valósulhat meg. Mert – s erre még visszatérek – a „zsidókérdés” is elpusztíthatatlan.

Az „elégészes alapot”, az objektív célt valahol másutt kell keresni, ha egyáltalán lehet vagy érdemes a zsidóság sorsával kapcsolatban objektív célszerűségről, elégészes alapról beszélni. Ha egyáltalán meg akarjuk valahogyan érteni.

A holokausztot magát nem tudom sem megmagyarázni, sem megérteni, de valamennyire meg tudom érteni és magyarázni a holokauszt utóéletét, vagy inkább utóhatását. Ez egy lassan kialakuló, majd azután egynéhány évtizedig utórezgéseiben még érezhető sokkhatás volt. Csak Európára szorítkozom, és jó okom van erre. A holokauszt ugyanis az egyetlen olyan „esemény”, tapasztalat, sokk vagy trauma, melyben egész Európa osztozik. Hogy mennyiben esemény, mennyiben tapasztalat, sokk vagy trauma, azt embere, országa, világnézete válogatja.

A holokauszt Európában történt meg, itt mindenütt megtörtént, és ugyanakkor ez sehol másutt nem történt meg. A világháborúban Európa osztozik Ázsiával, Afrikával, Amerikával és Ausztráliával. *De ami a holokausztot illeti, az egészen európai.* S ezért lesz a zsidósághoz való viszony az a bizonyos lakmuspapír, amely hűen megmutatja a mai egyesült vagy nem egyesült Európa arculatát.

Németországban, Lengyelországban, Cseh-szlovákiában alig találunk zsidókat a holokauszt után. Magyarország zsidó lakosságából körülbelül félmilliót gyilkoltak meg, de – szintén körülbelül – kétszázezren visszatértek. Hadd mondjak néhány szót a hazatérés pillanatáról.

Nagyon kevés Auschwitzból visszatérő szomszédot fogadtak tárt karokkal. A legtöbbjüket betolakodónak tekintették, s azt is éreztették, hogy jobban szerették volna, ha ők is, mint a többi zsidó, füstté váltak volna. Tehát a holokausztra adott első spontán válasz a zsidógyűlölet új hullámaként jelent meg. Ezt annak idején úgy értelmezték, hogy az eltulajdonított zsidó javakat nem akarták visszaadni, s egynéhány hónap alatt már megszokták, hogy övék a megőrzésre kapott holmi és a zsidók lakásai, amelyekbe beköltöztek. Megjegyezném, hogy később a kitelepítésből hazatérők is gyakran találkoztak hasonló reakcióval.

Talán az „ismétlés” miatt, de nem elsősorban ezért, én másképp – *í* – értelmezem a holokauszt után közvetlenül feltámadt zsidógyűlöletet. Szerintem ugyanis ez a gyűlölet a büntudat feltámadása jeleként értékelhető. Ha valakinek régi jó szomszédját, iskolatársát családostul egy

nap gettóba zárták, eldeportálták, s majd az egész családból csak egyetlen ember – gyerekek nélkül – tért vissza, az a szomszéd menthetetlenül büntudatot érez, ha rendelkezik egy csipetnyi lelkiismeret-furdalással is. S ennyi: többnyire mindenkibe szorult ebből az érzésből. Ez a szomszéd érezte, hogy segíthetett volna, de azt is pontosan tudta, hogy másfele nézett, s nem tagadhatja, hogy úgy tett, mintha nem történt volna semmi, mintha mindez természetes lett volna. Az ember nem szereti viszontlátni a gyengesége vagy bűnössége tanúit. Hogy önmagával tudjon együtt élni, ezért bűnét másra kell kivetítenie. Azt hitette el magával, hogy azok, akiket ő csúful cserbenhagyott, megérdemelték, amit kaptak. Az 1945–47 közötti antiszemita hullám ezért egy traumára való neurotikus reakciónak tekinthető, amely további, máig érő láncreakciót indított el. Az új antiszemita hullám miatt hagyta el többnyire a zsidók egy része ebben az időben Magyarországot. Míg az itthon maradtak elég nagy százaléka ugyanettől a félelemtől indítatva csatlakozott a kommunizmushoz, azzal a hamis feltételezéssel, hogy majd a kommunisták védik meg a zsidókat. Az is kétségtelen azonban, hogy az erőszakszervezetekhez csatlakozók egy részét nemcsak a félelem, hanem a bosszúvágy is vezette.

Az elkövetkező évtizedekben, az akkor éppen demokratikussá alakuló Nyugat-Európában, nem a pszichológia, hanem a politika és az etika kezdte játszani a főszerepet. Elkezdődött a számvetés a holokauszttal. Az abban viselt felelősséggel. Elsősorban Nyugat-Németországban, de másutt is. A tudatos szembenézés volt azt egyetlen eszköze annak, hogy a büntudat traumáját a felelősség viselésének racionális magatartása foglalja el. Ettől kezdve törvények tiltották az antiszemita megmozdulásokat – Németországban törvény tiltja a holokauszttagadást is –, a rasszizmust, a kisebbség elleni uszítást és a diszkrimináció minden formáját. De a törvény nem elég! Ezek a törvények ma már a túlnyomó többség konszenzusára támaszkodhatnak. Antiszemitának lenni ma Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban szalonképtelen, egy nyílt antiszemita kijelentést tenni körülbelül úgy esik latba, mint a szoba közepére szarni. Úgy tűnik, teljesen megalapozatlan kijelentést tettem, mikor azt mondtam, hogy a zsidógyűlölet kiirthatatlan s ugyanakkor racionálisan meg nem okolható. De nincs az a törvény,

mely megtilthatja vagy megszüntetheti az irracionálisitást. Ha kidobod az ajtón, visszajön az ablakon. Ez történt és történik most is.

Az antiszemitizmus új megjelenési formája az Izrael elleni gyűlölet. A zsidó állam létrejötté nemcsak hogy nem szüntette meg az antiszemitizmust, ahogyan ezt a cionizmus annak idején ígérte, hanem annak egy új hullámát váltotta ki. Pontosabban szólva nem Izrael váltotta ki ezt az új hullámot, hanem a zsidóellenes ressentiment és gyűlölet keresett magának egy új csatornát a régi, ma pillanatnyilag járhatatlan megnyilvánulási forma helyett. Izraelt szabadon lehet gyűlölni, szabadon lehet rágalmazni, vérváddal illetni, s ezen keresztül az erkölcsbíró magas és igazságos szerepében tetszelegni.

Nem arról a már sokak által elemzett jelenésgről akarok beszélni, hogy egyesek Izraelt mondanak és zsidót értenek alatta, mint Csurka vagy Lovas, és általában a szélsőjobb oldali antiszemíták. Ugyanis ez egy igen egyszerű, hagyományos eset. Nem akarok a palesztinokról sem beszélni, hiszen az ellenséget általában gyűlölni szokták, s senki sem követelte még egyetlen néptől sem, hogy a vele háborúskodót igazságosan ítélje meg. Persze ezt az izraeliektől sem illelne elvárni. Az első furcsaság, amit említenék, hogy a palesztinoktól senki sem vár el mást, míg az izraeliektől igen. Éppen azt várják el, amit nem ismernek el kétezer éve: a kiválasztottságot. Azt, hogy jobb legyen, mint a többi nép. Hát nem az!

Nem akarok továbbá az iszlámról sem beszélni. Nem tekintem meggyőzőnek, amikor az iszlámot, mint vallást, teszik egyértelműen felelőssé mind a közel-keleti háborúkért, mind pedig a terrorizmusért. Nemcsak azért nem, mert szerintem Bassam Tibinek, a liberális muzulmánoknak van igaza abban, hogy az iszlám és az iszlámizmus – tehát az iszlám mint politikai ideológia – közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, hanem azért sem, mert az elméletet empirikusan sem látom igazoltnak. Nem kívánok egy másik bűnbakot keresni. Engem itt is, mint ebben az egész tanulmányban, az európai antiszemitizmus érdekel. Tehát nem a palesztinok, vagy a szírek, vagy akár az izraeliek válasza erre a konfliktusra, hanem az európai „nézők” reakciói. A néző az ítélkező helyzetében van, neki módja van racionálisan gondolkodni, igazságosan ítélkezni. Módja van mindkét fél meghallgatása után kiegyensúlyozott, a végső igazságra igényt nem tartó, ideiglenes véleményt al-

kotni. De ma Európában nem éppen ezt látjuk. Tévedés ne essék, nem mindenkiről beszélek Európában, esetleg nem is a többségről, de mindenesetre a közvéleményt „csinálók” egy tekintélyes hányadáról.

Azt vethetnék ellenembe, hogy tévedek, amikor „nézőkről” beszélek. Európa jobb- és baloldali elkötelezettségű polgárok világa, ahol mindkét politikai szárny hordozza a maga hagyományát. A baloldal egy kisebb része még nem is olyan régen azért a Szovjetunióért rajongott, amely az arab államokat támogatta Izrael ellenében. Számukra mindenki baloldalinak számított, aki a Szovjet birodalom oldalán állt, így természetesen az arab államok is. Az „új baloldal” egy része is hasonlóan gondolkozott, bár más motivációkkal. A hatvanas években vált ugyanis divatossá az úgynevezett „harmadik világ” ideológia, s ezek az újbaldoldaliak a palesztinokat és az arabokat tekintették a „harmadik világ” képviselőinek Izraellel, a rohadat kizsákmányoló nyugati kultúrát képviselő herével szemben általában – a sejkeket és dollármilliárdosokat beleértve. Hogy már ebben a mozgalomban is erőteljesen jelen volt az alig leplezett antiszemitizmus, az más kérdés. Engem azonban nem érdekel sem a jobboldal, sem a baloldal „öröksége”. Ami esetleg érdekel, hogy a bal- és a szélsőjobb oldali együtt tüntet Izrael ellen, hogy összetartja őket az Izrael-ellenesség, valamint az Amerika-ellenesség. Ez az együttműködés fogalma szerint teljes mértékben apolitikus – ami, legalábbis a baloldal részéről, a politikai gondolkodás csődjét jelzi. Ezért az európai Izrael-gyűlölet politikai okaira sem szeretnék a továbbiakban rákérdezni.

Izrael ma Európában a zsidóságot „képviseli”. Az Izrael-ellenes retorika egyszerűen megismétli vagy inkább elismétli 2000 év zsidóellenes eszmerendszerének minden sztereotípiáját, gondolatmenetét, trükkjét – még hozzá hiánytalanul.

Az ENSZ évtizedeken keresztül folytatta a kirakatpereket Izrael ellen. Ezen „percek” egyike-másika éppen olyan „megalapozott”, ahogy az volt a tisztaeszleári per is. Azzal a különbséggel, hogy Izraelt majdnem kivétel nélkül, bizonyos monoton egyöntetűséggel elmarasztalták. Persze az ENSZ nem Európa. De amíg ezeket a sorokat írom, éppen a hágai bíróság tűzött napirendre egy hasonló kirakatpert. Kirakatpernek ebben az esetben is azt a pert nevezem, ahol az ítéletet eldöntötték, mielőtt a per megkezdő-

dött volna. Nos a hágai bíróság már az első meghallgatás előtt eldöntötte, hogy el fogja ítélni az Izrael által épített védelmi kerítést. Nem azt, hogy itt vagy ott építik, ami racionális vita tárgya lehetne, hanem úgy, hogy Izrael-ellenes tanúként felvonultatták és figyelmesen meghallgatták többek között Kubának, ennek a politikailag teljesen szalonképtelen diktatúrának a hivatalos képviselőit.

A terrorral kapcsolatban az érvelés többnyire így hangzik: rendben van, a terrorizmus „rossz” dolog, de az ellene folyó terrorcselekmények sorozatának Izrael az oka, mert elfoglalta a palesztinok földjét. Ez az okoskodás olyan korábbi érvek ismétlése, mint mondjuk: rendben van, rendben van, a pogrom rossz dolog, de a zsidók adtak rá okot, amikor elvették a keresztények üzletét, amikor hangosan beszélnek, amikor gyermekeinket elragadják tőlünk. (Szeretném tudni, hogy ki fogadna el egy érvelést, mint: rendben van, rendben van, a betlehemi gyermekgyilkosság rossz dolog, de Heródesnek megvolt az oka rá, hiszen uralmát veszélyeztették, vagy rendben van, rendben van, a bolognai pályaudvar felrobbantása rossz dolog, de hát a bolognaiak mind kommunisták, s így ártalmasak Olaszország jövőjére... stb.) Ismétlem, egy véres konfliktusban egymás ellen harcolók valóban így szoktak – szofisztikusan – érvelni, s a történelmet ábrázolandó, így is jelenítik meg a farkas és a bárány történetét – de a kívülálló harmadik személy, a néző, nem így szokott gondolkozni.

Nem Izrael politikájának kritikájáról van szó. A harmadik, a „néző” többnyire különös szenvedélyesség nélkül kritizál, hol igazságosan, hol igazságtalanul ítélkezik, hol így, hol úgy, de ez most mindegy. Az Izrael ellen elhangzott kritikáknak azonban gyanúsán erős emocionális töltete van. Izraelt nem ebben vagy másban marasztalják el, mint más államokat hasonló esetekben, hanem gyűlölettel és monoton ismétlődéssel *mindig csak elmarasztalják*. Ez az emocionális töltés, ez a szenvedély az árulkodó. Miért olyan szenvedélyesek az európai „nézők”? Miért kiabálnak, handabandáznak, miért vörösödik ki az arcuk? Miért mondják, hogy Izrael a maga kevesebb, mint hatmillió lakosával a világképét leginkább fenyegető ország? Ki találta ki ezt az észbontó hülyeséget? Miért hisz ebben az észbontó hülyeségben Európa színe-java? Pontosan azért, amiért olyan sokan hittek a zsidóság titkos viláгурalmában. Az évezredek

zsidóellenesség az a máglya, melyen az Izrael elleni szószot melegítik.

Mindezzel nem az Izrael és a palesztinok közötti konfliktust akartam értelmezni. Különböző esetben is, mint minden más esetben, csődöt mond az okokkal való magyarázat. Mindkét fél fel tud sorakoztatni ezer okot a saját igazolására és minden oknak megvannak a maga okai stb. A vita örökké folytatható. Mint mindenütt, a cél-okra van szükség ahhoz, hogy eljussunk az „elégleges” okhoz. Nos, *a palesztinok politikai képviselőinek célja Izrael elpusztítása, Izrael állam célja saját fennmaradása*, s egyes politikai irányzatainak ezenfelül a palesztinok lakta egyes területek birtoklása. Elképzelhető, hogy végül, bár ki tudja, mikor, a palesztinok feladják ezt a célt, s tudomásul veszik, hogy Izrael létezik és létezni is fog, elképzelhető az is, hogy Izrael politikai pártjainak túlnyomó többsége belemegy a területi kompromisszumokba. Remélni lehet. De mi lesz azután?

Tony Judt írt nemrégiben sok vitát kiváltó cikket a *New York Review of Books*-ban, melyben a zsidó nemzetállamot egy elavult koncepció utolsó mohikánjának írta le²: Izrael mint anakronizmus. Csatlakozom azokhoz, akik Judt ajánlatát, egy zsidó palesztin binacionális államot teljesen irreálisnak tekintik. De mégis úgy hiszem, a helyzet leírásában Judtnak igaza van. A teljesen szuverén nemzetállamok kora lejárt, a republikánus birodalmak korát éljük már most is, és a közeljövőben is. Az Európai Unió is egy ilyen, nemzetállamokból építkező republikánus birodalom. Mi lenne Izrael számára a normális út, amelyen megőrizheti a nemzeti identitását és feladhatja anakronisztikus teljes különállását? Melyik az a köztársasági birodalom, melynek kultúrája, életformája, politikai szerkezete rokon az övével? Csak az Európai Unióhoz csatlakozás útja lenne a normális út, ahogy az volt más mediterrán államok, mint például a szintén kétnemzetiségű Ciprus vagy Málta számára is. Valóban, csak ez lenne „normális”. S ennek a normális megoldásnak útjában nem az áll, hogy palesztinok és izraeliek harcoltak egymással, hiszen ezt tették a görögök és törökök is, hanem az, hogy *Izrael zsidó állam*.

Nézzünk ennek a ténynek idejekorán a szemébe!

Európa kész börtönbe zárni antiszemitékat, de nem kész egyenlő partnernek elfogadni egy zsidó államot, még akkor sem, ha kétnemzetiségű. Remélem, hogy tévedek. De ha tévednék, a

zsidóellenesség akkor megint csak mutálna egyet, azaz új formát öltene, amelyben az összes régi sztereotípiák megőrződnének.

•

Arra a következtetésre kell tehát jutnunk, hogy a kérdés megválaszolhatatlan. Mióta zsidóság létezik, létezik zsidógyűlölet. A gyűlölködők ugyanazokat a vádak ismétlik kisebb változtatásokkal, s a vádak egytől egyig fantasztikus kotyvalékok, amelyeknek a kiváltó „okaik” avagy gyökereik legfeljebb a tudattalanban keresendők. Minden racionális válasz – azaz racionálisnak tűnő válasz – erre a gyűlöletre, lett légyen az elkülönülés, asszimiláció, disszimiláció, cionizmus, mind és mind hatástalannak bizonyult. Ugyancsak csődöt mondott minden magyarázat, minden megértés, az értelmezésre irányuló minden racionális kísérlet.

Már említettem, hogy akkor jutunk el az „elégéses alaphoz”, ha meg tudjuk ragadni a cél-okot is, s hogy ez a cél-ok nem lehet azonosítható egyes emberek céljával, még csak nem is egyes népcsoportokéval. Valamely „objektív” célt kell találni. Egy olyan célt, amely megvalósulásának állapotából visszafelé értelmezhető. Ilyen a hegeli „történelem célja”. Hegel szerint maga a jelen világállapot a történelem célja, s így a világtörténelem, a jelenből visszafelé racionálisan értelmezhető. Ha azonban a hegeli megoldást fogadnánk el, akkor még kevesebbet értenénk meg a zsidógyűlöletből és annak folytonosságából, mint a részleges és viszonylagos ható okok felsorolásával. Persze azt sem mondhatjuk, hogy a történelemnek nincsen célja, mivel akár van, akár pedig nincs, azt nem ismerhetjük. Magam részéről még Kant reménykedő megoldását, mely szerint az emberi természet végtelenül fejlődik a transzcendentális szabadság felé, azaz a cél felé, sem osztom. Az üdvtörténetet ugyanis bajosan lehet csak racionalizálni. Hegel egyszerűen összemossa a történelmet és a megváltástörténetet. Kant tudja, hogy üdvtörténetről beszél, de annak célját a történelem remélhető céljaként és immanens végpontjaként gondolja el.

Vannak kérdések, melyekre csak az üdvtörténet ad választ. Az üdvtörténet racionalizálása azért problematikus, mert az üdvtörténet sem irracionális, csupán más logikája van, mint az immanens történelmi folyamatok megértésének.

Azzal kezdtem ezt a fejtegetést, hogy zsidógyűlölet ameddig világ a világ létezik, s nemkülönben a zsidók, akik szintén mindig és mindig létezni fognak.

Maurice Blanchot is valami hasonlót állít az elpusztíthatatlanságról szólva.⁵ A zsidógyűlölet szerinte az abszolút tagadás, amely mindig újra és újra létrehozza, azaz konfirmálja a zsidó-lét végtelenségét. Értelmezésében teljes és abszolút tagadásról beszél, amely a végtelenre, azaz a zsidó-létre vonatkozik. Magyarázatában a zsidógyűlölet folyamatossága a zsidóság „végtelenségének” igazolása. Mindkét állítás csak egy üdvtörténeti gondolatmeneten belül értelmezhető. Keresünk egy objektív célt, melyet úgy értelmezhetünk, mint az előbbi két állításban foglaltak elégséges okát. Ezt az objektív célt nem lehet a történelmi jövőben keresni. Ugyanis a történelmi jövőre, mint történelmi jövőre, vonatkozó kijelentések se nem igazak, se nem tévesek nem lehetnek. Tehát egyik gondolatot sem tudom igazolni, legfeljebb a múlt történetét tudnám a jövőre extrapolálni, amit már azért sem szeretnék, mert empirikus tényekből mindenki saját reményeitől vagy félelmeitől vezetve extrapolál. Az egyik azt mondja, Auschwitz többé nem lehetséges, a másik szerint Auschwitz megismételhető.

Mostantól fogva tehát úgy elemzem a két kijelentést – zsidógyűlölet mindig lesz, a zsidók ameddig emberi történelem létezik mindig létezni fognak –, mint amelyek a üdvtörténethez tartoznak. Mégsem akarok azonban a legbonyolultabb teológiai kérdésekbe belekontárkodni. Így megkísérlem elkerülni az eszkatológiát, a messianizmust. Mentségem, hogy a zsidóság esetében az üdvtörténet nem üdvözülés történet, s nem is okvetlenül kapcsolódik a messianizmushoz, bár ahhoz is fűződhet. A zsidóság lényege mindenekfelett a Kinyilatkoztatásban gyökeredzik, a Törvényben, a Szerződésben – és a kiválasztottság, azaz a küldetés tudatában.

A küldetés, mint az Istennel kötött eltéphetetlen szövetség, a zsidóság szimbolikus testébe írott törvény.

Azt vethetnék ellenembe, hogy a zsidók többségét ez a törvény nem vezérli.

Erre azt is válaszolhatnám, hogy a Törvény betűi nem mindig láthatók, olvashatók.

Hihet valaki a kategorikus imperatívuszban, azaz az erkölcsi törvényben. Vagy hogy a messianizmusról szóljak, Marxnál például a proletariátus játszotta a kiválasztott nép szerepét,

mely arra rendeltetett, hogy önmagát felszabadítva bevezesse az egész emberiséget abba a tejjel és mézzel folyó kommunizmusba, ahol majd a bárány és a farkas békésen együtt legelészik.

Az is feltűnhet számunkra, hogy alig él ma több zsidó a világon, mint Jézus születésekor. Pedig ha a természetes – és a zsidóknál magas arányú – szaporodást vesszük tekintetbe, akkor azt kell feltételeznünk, hogy legalább annyi leszármazottja él ma a zsidóságnak, mint Európa egész lakossága. Egyedül a pogromokkal és autodaféval nem lehet ezt a különleges tényt magyarázni. A zsidóság ugyanis állandóan és növekvő mértékben azért fogyott, hogy azok, akik nem érezték testükbe-lelkükbe vésve, akár tudat alatt is, azt a bizonyos isteni törvényt, mindig is felszívódtak a gazdanép soraiban. Igaz, az is előfordult, s nem is olyan ritkán, hogy zsidók leszármazottai ugyanezen elhivatottság tudatában megújították a keresztény vallásokat, mint például a katolicizmust, mint ahogy azt Avilai Szent Teréz vagy tanítványa, János tette. Aki megmarad zsidónak – s ez mindig a zsidóság kisebbsége –, az, ha csak szimbolikusan is, de mindig körül van metélve. Azaz magában hordozza az Istennel kötött szövetséget. Ezt Franz Rosenzweig fejezte ki így, én csak megismétlem.

Mindez azonban látszólag nem tartozik az üdvtörténetre, azaz a kiválasztottság történetére, legalábbis nem közvetlenül, pontosabban szólva nem az a bizonyos objektív cél-ok, melyet szem előtt tartva megérthetnénk, hogy miért gyűlölik és üldözik 2000 év óta a zsidóságot. S így nem igazolja, ahogy nem is szavatolja annak a két jövőre vonatkozó mondatnak az igazságát sem, mely szerint mindig lesz zsidógyűlölet, ahogy zsidók is mindig lesznek. Ahhoz, hogy a törvény általi körülméltetés gondolata beilleszkedjék egy üdvtörténetbe, értelmeznünk kell a kiválasztottság gondolatát is. Azt kell vallanunk, hogy a törvénnyel történő szimbolikus körülméltetés az üldözöttségre való kiválasztást jelenti. Hogy a zsidóság éppen azal és azáltal „kiválasztott” nép, hogy mindig üldözik és mégis elpusztíthatatlan.

Ha csak a cél, azaz a vég a pont az i-re, ha csak a vég-ok, azaz a cél ismeretében lehet egy történetet megérteni, akkor meg kell kérdeznünk, hogy mi lehet az összefüggés a cél-ok és a Szövetség népe között? Mi lehet a jelentősége annak, hogy azok, akik a Szövetség letéteményesei – a rosszak a jókkal együtt, a boldogok a

boldogtalanokkal együtt – pusztán azért, hogy hűek maradnak valamihez, amiről gyakran azt sem tudják, hogy micsoda, s talán azt sem, hogy miért maradnak hűek hozzá, mindig és mindenkor gyűlölet és gúny tárgyai, de soha el nem pusztíthatók?

Talán nem árt megint egy pillantást vetni a Bibliára, s arra a szerepre, melyet a Szentírásban a hátráltatott cselekmény játszik. Még hozzá egyes-egyedül a kiválasztott népre vonatkoztatva. Isten megígérte Noénak, hogy utódai be fogják tölteni a földet, s ez így is történt. Az ember, a homo sapiens szaporodott, sokasodott és immár betölti a földet. Isten megígérte Ábrahámnak, hogy utódai be fogják tölteni a földet. De Sára magtalan volt, Rebekka és Ráchel hosszú ideig magtalan maradt. Azt az ígéretet, melyet Isten Ábrahámnak tett tehát másként kell értelmeznünk, mint amit Noénak tett. Nem térben, hanem időben. A mindig-létezés így nem a földi tér, hanem a földi idő betöltése.

A hátráltatott cselekvés a bibliai történet egészét áthatja. Így pl. Isten kiszabadította Izraelt Egyiptomból és neki ajándékozta Kánán földjét, de a népnek negyven évig kellett vándorolnia a pusztában, hogy elérje a pusztán néhány napi járótávolságra eső területet.

Azt felelhetik erre, hogy a hátráltatott cselekvés az epika sajátossága, s a *Biblia* úgy él ezzel, mint minden epikus költemény. Mivel Izrael a főszereplő, a hátráltatott cselekvés mindegyik Izraelre vonatkozik. A különbség azonban szembeötlő. Az *Íliászban* Tróját a végén elfoglalják és az *Odüsszeiában* Odüsszeusz végül hazatér. A zsidó Bibliának azonban nincs iránya, nincs beteljesítő célja. A Gondviselés nem viszi-vezeti Izraelt a cél felé, mert már elérte a Célt, ugyanis a Törvény maga a cél. A Föld a törvényért van, és nem fordítva.

Valami más, a többi epikai költeménnyel nem rokon különös dinamikáról van itt szó. Izrael mindig a pusztulás határpontjára érkezik, míg nem a Gondviselés a legveszélyesebb pillanatokban megmenti a pusztulástól és elpusztítja ellenségeit. Úgy, ahogy ez azóta is történik. Há mántól Hitlerig. A Gondviselés nem a beteljesüléshez vezet, nem a tökéletesedéshez, nem az igazság győzelméhez, hanem „csak” minden alkalommal újra meg újra megakadályozza azt a bizonyos Véget. Ez a dinamika az, ami állandóan ismétlődik nemcsak a Josephus Flavius óta eltelt majdnem 2000 esztendőben, hanem azokban az öt évszázadokkal megelőző történe-

tekben is, melyet *Zsidó régiségek* című művében újra elbeszélte. Josephus Flavius a jeruzsálemi Szentély lerombolása, Jeruzsálem pusztulása idején élt. Mindennek élő tanúja s népének árulója volt. Ebben a perspektívában is olvashatjuk Apion ellen írott szenvedélyes vitairatát. Úgy tűnt, mintha elérkezett volna a Vég, de nincs Vég, mert az halasztódik. Halasztódik mindaddig, amíg vannak Apionok, akik gyűlölettől vezetve rágalmazzák a zsidókat, akik el akarják őket pusztítani. Ilyenkor a Gondviselésnek be kell avatkoznia, mind az Ábrahámnak tett, mind a Noénak, azaz az egész emberiségnek tett ígéret nevében. Nem lesz újabb vízözön, sem tűzözön, nem tűnik el a világegyetemből az emberi nem, amíg a kevesek, a jók, hűségesek és a nemesek, együtt a Josephus Flaviushoz hasonlókkal, az opportunistákkal, az árulókkal, mégis folytatják a számukra elrendelt történetet.

•

Ha ez így van, ahogy itt elbeszéltem és összefoglaltam a zsidógyűlölet parttalan történetét, pontosabban szólva, ha így érthető vagy legalább így is érthető, akkor mi a probléma az antiszemitizmussal? Ha a zsidó nép az üldözöttségre van kiválasztva, akkor végül az antiszemitákat Isten ügynökeinek is lehet tekinteni. De vajon felmenti Júdást az, hogy Jézus kínhalála Isten elrendelése volt?

Mielőtt még visszatérnék a jelenlegi Európához, meg szeretném jegyezni, hogy nem a zsidógyűlölet tartja a zsidóságot életben, *hanem az arra adott válasz*. Ha vallásról beszélünk, akkor amúgy is kapitális hiba azt pusztán tagadás útján meghatározni. Ez így van a kereszténység esetében is. Magyarországon például a „keresztény” nem azt az embert jelenti, aki hisz a három nap vagy az inkarnáció misztériumában és Jézus tanításának szellemében él, hanem azt az embert, aki nem zsidó. Nem attól lesz az ember zsidó, hogy utálja az antiszemitizmust és fél tőle. Attól az ember inkább keresztény lesz, felvilágosodott, tisztességes, racionális, józan, megértő és sok minden más.

Hadd térjek tehát vissza Európához. Meg kell ismételnem, *hogy Európa egyetlen közös tapasztalata a 20. században a holokauszt*. Ez az, ami mindenütt Európában megtörtént, s ami seholl másutt nem történt meg, mint Európában. Ezért mondtam, hogy a zsidósághoz való viszony az a lakmuspapír, amelyen az európai kultúra szubsztanciája, pontosabban szólva, értéke lemérhető. Nem az a kérdés, hogy van-e vagy lesz-e antiszemitizmus vagy hogy milyen formákat ölt vagy fog öltetni, hanem az erre adott válasz.

Európa alaphangulata ma szkeptikus és cinikus. A szkepticizmus jótékony lehetne, mert megvéd attól a racionalista illúziótól, hogy a történelem problémákból áll, melyeket előbb vagy utóbb meg lehet oldani. A cinizmus azonban csak az a vékony zománc, mely az önpusztító gyávaságot elfedni hivatott.

Valaha Max Weber azt mondta, hogy annak, aki a lehetségest akarja időnként, a lehetetlenre kell törekednie. Persze csak időnként – ügye válogatja. E gondolat parafrázisaként úgy fogalmaznék, hogy vannak olyan esetek, mikor azok, akik a lehetetlent akarják, tudva, hogy a lehetetlent akarják, mégis törekedhetnek erre a lehetetlenre. A mi esetünk is ilyen. A lehetetlenre való törekvés persze szubjektív cél, még akkor is az, ha a nagy többség célja, s így nem „elégéses” cél-ok. Azaz nem elégéses ahhoz, hogy a zsidógyűlöletet megakadályozza.

Ugyanakkor azonban, ha feltesszük, hogy az európai népek méltóságának megőrzése objektív cél, akkor a lehetetlen akarása elégéses cél-ok ahhoz, hogy ezek a népek a huszadik század arcpirító szegyéneit megbánva, de el nem felejtve helyreállítsák ezt a méltóságot.

JEGYZETEK

¹ Josephus Flavius: *Apion ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról*. Ford. Hahn István. Helikon, Budapest, 1984, Prométheusz könyvek 3.

² Tony Judt: „Israel: An Alternative”, *New York Review Books*, 2005. okt. 23.

³ Maurice Blanchot: *Das Unzerstorbare*. Carl Hanser Verlag, 1991. 181–194. o.

Nyilatkozat

A Dunatáj Magyar–Izraeli Baráti Kör és a Győri Hit Gyülekezete SZOLIDARITÁSI KONFERENCIÁT rendezett Győrben, az ősi Izrael Állam újraalapításának 55. évfordulója alkalmából.

A rendezvény védnöke: *Balogh József polgármester* volt,
s jelmondatai: Könyörögjétek Jeruzsálem békeségéért! (Zsoltárok, 122. 6.)

A terrorizmus elleni harc közös ügye az emberiségnek

A zsidó és arab halottak megsebesültek egyaránt a palesztin terror áldozatai

A résztvevők által aláírt Szolidaritási nyilatkozat* szövege:

T. c.

Izrael Állam Nagykövetsége, Budapest

Várnai-Shorer Judith Nagykövet

E-mail cím: budapest@israel.org

Mélyen tisztelt Nagykövet Asszony!

Kötelességünknek érezzük, hogy aláírásunkkal fejezzük ki szolidaritásunkat Izrael, s az önök állhatatos küzdelme iránt, amellyel szembeszállnak az esztelen és embertelen palesztin terrorral a térség békéje érdekében. Az Intifáda – a nemzetközi terrorizmus támogatásával – évek óta megkeseríti a Közép-Kelet egyetlen demokratikus országának az életét, és rengeteg tragédiát okoz. Megszólalásunk időszzerűségét az adja, hogy a nemzetek, népek, kultúrák és vallások szembeállítására, s a megfélemlítettség anarchiájára törekvő sötét nemzetközi erők végre döntő vereséget szenvedtek mind Afganisztánban, mind pedig Irakban, az Egyesült Államok határozott fellépése nyomán. A kiegyezés és a béke reménye minden eddiginél közelebb került. Bízunk benne, hogy az utóbbi hónapok fejleményei jobb belátásra bírják a palesztinokat is, akik számára elkerülhetetlen immár, hogy számot vessenek a realitással, és leváltásák azokat a vezetőiket, akik álságos ígéreteikkel évek óta öngyilkos merényletekre ösztönzik a palesztin fiatalokat Izrael békés polgári lakossága ellen. Meggyőződésünk, hogy a Palesztin állam megalakulása, s a palesztin nép kilábolása a nyomorból csak úgy lehetséges, ha kiegyezik és összefog Izraellel. Fel kell végre ismernie a Közel-Keleten mindenkinek, hogy a terrorizmus nemcsak az ősi-új Zsidó Államot fenyegeti, de a – merénylők kézre kerítésére és a gyilkosságra készülők terveinek megghiúsítására irányuló – izraeli megtorló akciók áldozatait is az Intifáda a felelős.

A magyarországi közvélemény ugyanakkor az európaihoz hasonlóképpen tájékozatlan, sőt félretájékozott a rendkívül fontos kérdésben. A fundamentalista arab propaganda sajnos hatékony, s a média, a tárgyilagosság árca mögül, többnyire közömbösen tekint a zsidóságot folyamatosan sújtó véres eseményekre, vagy éppen Izraelre hátrítja a felelősséget ezekért. A lappangó antiszemitizmus is újra éledezik. Pedig joggal felteheti a kérdést ki-kik önmagának, hogy – miközben az Izraelt ténylegesen elismerő önálló palesztin államiság magától értetődő követelmény – vajon miféle „szabadságharcot” szolgál, akár katonai szempontból is, amikor a térség terroristái céltzottan felrobbantanak egy-egy izraeli áruházat, kamasz-diszkót vagy iskolabuszt?

Álláspontunk tehát arra a meggyőződésünkre alapozzuk, hogy Izrael önvédelmi harca igazságos küzdelem. A holokausztot isteni csodával túlélte maradék-zsidóságnak mindenütt – így hazánkban is – jórészt Izrael államának a feltámadása és léte garantálja a biztonságát, ám ez nemcsak az izraeliták érdeke. Ez az érdeke minden magyarnak, származásától, etnikai hovatartozásától és vallásától függetlenül. Történelmi tapasztalat ugyanis, hogy a zsidógyűlölet és -üldözés mindig nemzeti tragédiához vezetett, a befogadó és szolidáris attitűd fölénybe kerülése pedig magyar hazánk felvirágzását szolgálta mindenkor. Ráadásul a mellett is hitet teszünk, hogy igazi kereszténynek sem tarthatja magát senki úgy, hogy nem veszi figyelembe a teljes Biblia (az oszthatatlan Ó- és Újszövetség) tanítását és isteni ígését Izrael helyreállítására, az egész emberiség jobb sorsa érdekében. A közel-keleti békefolyamat újraindulása tehát legalább annyira fontos valamennyiünk számára, mint a zsidó maradéknak.

* Elérhetőségünk a nyilatkozatunkkal egyetértő zsidó és nem zsidó magyarok számára:

A Dunatáj Magyar–Izraeli Baráti Kör megbízásából Fekete János – fekete.j@axelero.hu